

KRABICE S FOTKAMI

„To je Ruska,“ řekla babička, když jsem vešel k ní do bytu a objal ji, jak chtěl Winston. Ruska byla ta žena, která vystoupila z výtahu a pak šla za mnou po chodbě, až do bytu ob jeden před babiččiným. Poznámku pronesla babička asi takovým tónem, jako kdyby někdo procházel brooklynským akváriem, ukázal na živočicha za sklem a řekl: „To je ryba.“ Brighton Beach bylo Malé Rusko. Babička to řekla jednoznačně: „Rusové jsou tu všude.“

A na Rusy jsem myslel i já. Toho dne dopoledne jsem si pouštěl video a poslouchal dědovo vyprávění o dvou ruských vojácích, zajatcích, kteří s ním byli v Buně. Rusové si ho oblíbili a navrhli mu, aby s nimi utekl. Připomněl jsem to babičce a zeptal se, jestli o tom ví něco víc.

„Ty kazety? Se Spielbergem?“ zeptala se, jako kdyby byl slavný režisér ten, kdo vypínal ledničku, aby nehučela, a pak ji a dědu při natáčení zpovídal.

„Ano. Ty se Spielbergem.“

„Děda s žádnými Rusy nikam neutíkal.“

„Já vím, babi, navrhli mu, aby s nimi utekl, ale on odmítl.“ Ten večer, kdy se musel rozhodnout, viděl první popravy oběšením v Buně. „Chtěl bych o tom ale vědět něco víc.“

„Co se s těmi Rusy stalo?“ zeptala se.

Pokrčil jsem rameny. Ona pokrčila rameny. Nechal jsem otázku dozrát a položil jí dlaň na předloktí, na číslice.

„Z Majdanku utekly dvě holky a oni je oběsili.“ Vždy nové a děsivé skutečnosti, tak v těch dnech prolamovala mlčení.

I když postupně slábla a číslo bledlo, přesto dokázala ukázat svou sílu, kterou jsem až příliš dlouho přehlížel.

Zvedl jsem dlaň z číslic. Vypadalo to, že je hladím proto, aby se objevil příběh. Asi tak jako když se třením lampy vyvolá džin.

„Poručili nám: „Budete se na popravu dívat. To se stane každému, kdo se pokusí o útěk.““ Právě ve chvíli, kdy se v její mysli napnul provaz, uhořela sevřenou pěstí do skleněné desky stolu. A zahleděla se z okna nad Brighton Beach.

„Noachu, jdi se podívat do dědových šuplíků. Koupila jsem mu takové krásné šaty a on už je nemůže nosit. Vem si z těch jeho šatů něco, prosím.“

A takhle opouštěla tragédie, nějakým nečekaným výrokem, který s nimi nijak nesouvisel.

Prohrabával jsem dědovy šuplíky. Stála za mnou, dívala se a zarazila mě, když jsem přehlédl jeden svetr, na kterém se míchala zelená jako kočičí zvrátky s mrtvolnou šedí a hořčicovou žlutí. Takový nepovedený návrh maskovacího vzoru pro uniformu, vhodnou k boji na zmrzlých pastvinách.

„Kupovala jsem mu tak krásné oblečení. Ten svetr mu moc slušel.“

„Je krásný, babi.“

„Ber.“

„Dobře,“ řekl jsem a přidal jej k hromádce ohavných módních výstřelků na posteli.

Otevřel jsem skříň a našel dědovy staré boty. Zvedl jsem hnědé semišky. „Můžu si je vzít?“

„Noachu!“ vykřikla babička a boty mi vytrhla z ruky. „Boty po mrtvém se nesmí nosit!“ Jako kdyby tohle židovské pravidlo vzniklo z otřepané fráze – *You could never fill his shoes.* * „Tady nejsi v Bergen-Belsenu.“

V holokaustu jsme už pokročili tak, že jsem dokonce chápal i výroky, které by pro mě byly ještě před několika týdny nesrozumitelné. V táborech – kde byly boty svátost, měna, dědictví, záchranné lano – vzal někdo babičce boty. Celý den, v zimě, stála na zmrzlé zemi a na nohách měla černé omrzliny. Později, v noci, aby přežila, zjistila, že jedna dívka z baráku udělala chybu. Usnula v jejích botách. Babička nad ní vynesla rozsudek smrti.

* angl. idiom, doslova „Jeho boty ti nebudou“, přeneseně „Nemůžeš ho nahradit“. (pozn. překl.)

„Oj, broš,“ řekla a vrátila nás do současnosti, k prohrabávání skříní. „Děda měl tolik hezkých šatů. Noachu, vem si ty svetry.“

Ale já jsem byl pořád mezi botami. Zaujala mě hnědá krabice od bot, které se zvedalo víko. „Co v tom je?“ zeptal jsem se a otevřel ji. Nebyly v ní ale pantofle.

„Fotky,“ řekla babička, jako kdyby ji věci, které se nadají obléknout, nezajímaly.

„Můžu se na ně podívat?“

„Mně je to jedno.“

Odnesl jsem krabici s fotografiemi na kuchyňský stůl. Babička šla za mnou s náručí svetřů. Otevřel jsem krabici a spatřil historický filmový dokument, spoustu černobílých fotografií. V krabici byly nacpány stovky, ne-li tisíce přeživších.

Nahoru položil děda sebe s babičkou. Seděla s nataženýma nohama na nemocniční posteli. Na fotografii z roku 1947 byli k sobě přitisknuti na dvojlůžku v Lohheide-Hohne, součásti bývalého koncentračního tábora Bergen-Belsen. Na ceduli nad nimi bylo napsáno LEDERMAN a pod tím POLŠTÍ ŽIDÉ. Babička seděla prkenně, kolem těla měla pevně utaženou deku. Babiččin zahnutý nos, malinké oči a andělské tváře nejevily žádné emoce. Děda měl na sobě proužkovaný oblek s pečlivě uvázanou kravatou, hustou čupřinu dělila vlevo pěšinka a měl pronikavé oči. Holokaust v jejich očích vypadal až příliš čerstvě, než aby jim umožnil cítit normální obavy a radosti nastávajících rodičů.

Měl jsem před sebou stovky černobílých fotografií z Německa, pořízených v letech po osvobození.

„Jak to, že jsi mi o nich nikdy neřekla?“ Na babičku jsem se nezlobil, jen mě mrzelo, že se o nich dozvídám až roky poté, co jsem se začal ptát. A také mi vadilo, že jako dítě jsem byl mizerný detektiv.

„A co jsem měla říkat? Jsou to obrázky. Ty mi říkáš, co máš doma v krabicích?“

„Teď asi začnu.“ Probíral jsem se fotografiemi. „Kdo je to?“

Babička si fotografii prohlédla. Děda na ní seděl vedle někoho neznámého. „To je Němec. Nacista.“

„A proč děda sedí vedle nacisty?“

„Byli taky dobří nacisté.“

Dobří nacisté? Dřív bych vsadil snad i svůj život na to, že spojení slov „dobrý“ a „nacista“ babička nikdy nevysloví. Ale ona to řekla, tady, u jídelního stolu.

Babička pokračovala: „Ten nacista se k dědovi v táborech choval velmi hezky, a když děda zjistil, že ho po osvobození drží Britové, šel za nimi a dostal ho ven.“

„Kdo je tohle?“ zvedl jsem další fotografii.

Babička na ni zamžourala: „Nevím.“

Procházel jsem fotografie a babička je komentovala: „Toho neznám... Kdo si to má pamatovat? Nevím... Počkej... Toho si pamatuju. Tohle byl Abraška.“ Abraška jí vrátil to tváře úsměv. „Děda byl v Bergenu jeden z prvních řezníků. Kupoval maso od Němců a Abraška mu pomáhal.“ Babička se uchechtla a ošklivý svetr položila na hromadu. „Vždycky strkali krávy na půdu baráku, kde jsme po válce bydleli.“

„Děda vodil krávy na půdu?“

„Všechno. Krávy. Možná dvacet ovcí.“ Založila si ruce. „Na dvě si pamatuju. Někdo mu tam přivezl ovce a děda a Abraška říkali: ‚Pojď, ovečko, pojď, ovečko.‘“ Na tváři se jí objevil výraz hňupa. Naznačila mi, jak její manžel a Abraška vypadali, když po bývalém koncentračním táboře honili ovce. „Na půdu je dávali, protože děda neměl na řeznictví licenci. On byl dobrý řezník, ale neměl tu licenci. Chápeš to?“ řekla, jako kdyby chtěla hájit jeho pověst.

„Ano. Asi proto, že byl žid.“

„Copak vím? Já vím jenom to, že strkali krávy na půdu. Já jsem pracovala dole, čistila jsem z dědových šatů krev a najednou rána. A pak jsem si všimla, že ze stropu kape krev. A pak přišla policie. Hledali dědu, protože mi přinesl všelijaké šperky.“

„A kde ty šperky vzal?“ zeptal jsem se.

„Ále... Měl je. Taky bys měl dát šperk, tomu svému děvčeti.“

„Dám.“

„Prsten.“

„Povídej mi o té policii.“

„Musela jsem jim říct, že mě děda opustil, i když byl schovaný na půdě.“

Babička se usmála. Policie v její paměti odešla s prázdnýma rukama.

Když jsem prohlížel fotografie, vypadalo to jako jednotlivá okénka němeého filmu. Začínal pohřebním průvodem; rakev spočívala na ramenou židovských mužů. Pak byl střih na dědu za volantem tmavého kabrioletu se střechou srolovanou dozadu jako víčko plechovky sardinek. Detail dědy s širokým úsměvem mezi přáteli. Z levého koutku jeho úšklebku mu visela tenká cigareta. Objektiv kamery zkoumal štíhlou tvář a výraznou bradu. Ukázaly se i pozůstatky války – vojenské nákladáky a baráky a míle ostnatého drátu. Pronikly na všechny fotografie.

V krabici ale některé fotografie chyběly. Na videu nadace Šoa ukázala babička snímek dvou mužů s hustými plnovousy. Byli to rabíni z Otwocku. Měli na obě bílé modlicí šály a černé jarmulky a od uší jim visely dlouhé pejzy. Zbožní židé. Byl to typický záběr z židovských ulic v Polsku – dva rabíni, možná debatující o nuancích *sidry* na tento týden. Fotografie ale také ukazovala zlo tehdejší doby. Nejdřív je obklíčili nacisté. Bylo tam ale také ještě něco jiného. A babička to jen těžko popisovala.

„Museli vystrčit z kalhot penisy,“ řekla nakonec do kamery.

Tyto fotografie už nikdy nenajdu, stejně jako musím nechat spát určitá fakta. Věci, na které se vnuk své babičky ptát nemůže. Zavřel jsem krabici.

Vzhlédl jsem od roku 1940 a můj pohled zamířil do nového tisíciletí, na dědův zlatý portrét, zavěšený na babiččině krku. Tlustými, artritickými prsty bubnovala na skleněnou desku stolu. Chtěl jsem, aby v tom čase, který jí ještě zbývá, cítila alespoň trochu štěstí. Sáhl jsem po její ruce. Měl bych přestat s hrabáním v její minulosti? Nechat ji – i to všechno – odpočívat? Ale vždyť právě ve chvíli, kdy jsme se vrátili přes Umschlagplatz k holokaustu, se z truchlení začaly vynořovat úsměvy. Jako kdyby vzpomínání bylo nějak očistné. Seděli jsme tam se spojenýma rukama.

„Dnes ráno v půl čtvrté jsem se vzbudila a sáhla po něm,“ řekla babička. „Dělám to tak každé ráno. A víš, co jsem si myslela? Že tam můj

manžel bude.“ Zhluboka se nadechla a pak pomalu vydechla. Dotkla se zlaté podobizny Leona Ledermana na svém krku. „Napadlo mě, že už vstal, že šel do práce. A slíbila jsem si, že zítra se vzbudím dřív, abych dědu ještě stihla.“

V krku jsem znovu ucítil knedlík, jako při pohřbu. Vše ve mně se stáhlo tak, že kdyby mezi svalovými vlákny byl vzduch, udusí se taky.

Když jsem navečer odešel, pořád jsem myslel na jednu dědovu fotografii. Na posledním obrázku, který jsem viděl, než krabici zakrylo víko, byl děda. Seděl před barákem L-8, s navlečeným snubním prstenem a hodinkami na zápěstí téže ruky. Mezi prsty pravé ruky spuštěné pod kolena držel cigaretu. Byl bez saka a ponožky se mu shrnuly ke kotníkům. Vzádu byl vidět prázdný kočárek. Fotograf – možná Abraška nebo ten hodný nacista – se ale zajímal o dědu. Na větvi stromu viselo prádlo. Z kmenu a větví byla na pozadí bílé stěny baráku vidět jen silueta. A jak strom vrhal temný stín na barák, dědův spodní ret stínil jeho bradu. Chřípí měl rozevřený. Pořád jsem se musel dívat na jeho ukrivděné oči.

Na co myslel, v té chvíli, kdy všichni byli mrtví a válka skončila?

Doma jsem si znovu pustil video s rozhovorem. Zastavil jsem je, když se reportér dědy zeptal na Boha. Dědův hlas náhle zněl cize a pobouřeně.

„Bohu jsem nerozuměl,“ řekl. „Měl jsem pochybnosti. Velké pochybnosti.“